

Koziello-Poklewski, Bohdan

"Studia Warmińskie" T. 4, 1967 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 157-160

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Studia Warmińskie, t. 4, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1967, ss. 570.

Nowy, czwarty z kolei tom „Studiów Warmińskich” przynosi inny niż dotychczas podział zawartych w nim artykułów. Obok działów *Rozprawy* oraz *Recenzje i omówienia* znajdujemy nowy: *Materiały*. W poszczególnych działach szukamy artykułów dotyczących dziejów naszego regionu i one będą przedmiotem niniejszego omówienia.

Dokumenty zachowane w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie pozwoliły bpowi Janowi Obłąkowi w rozprawie pt. *Sprawa inwentarza biskupstwa warmińskiego po przejściu Ignacego Krasickiego do Gniezna* odtworzyć stan inwentarza biskupstwa warmińskiego w owym okresie. „Po translacji biskupa na inną stolicę lub po jego śmierci — pisze autor — kapituła katedralna we Fromborku przejmowała pod swój zarząd majątki, zamki i pałace biskupie wraz z ich inwentarzem, by je potem przekazać następcy. Za podstawę do przejścia majątku biskupstwa służył spis, dokonany w czasie poprzedniego wakansu. Wówczas przedstawiciele kapituły, przy współudziale spadkobierców zmarłego lub pełnomocników odchodzącego do innej diecezji, sporządzali dokładną inwentaryzację wszystkich dóbr ziemskich, zabudowań biskupich i przedmiotów w nich się znajdujących. Obowiązkiem kapituły w czasie wakansu było przechować własność biskupstwa w stanie nienaruszonym i zdać protokolarnie nowo mianowanemu biskupowi”. Po prekonizacji Krasickiego w 1795 r. na arcybiskupstwo gnieźnieńskie, lustracją zostały objęte: Lidzbark Warmiński — zamek i oranżeria, Dobre Miasto, Smolajny, Frombork oraz kaplice w zamkach i pałacach biskupich w Jezioranach, Ornece i Samulewie. Z lustracji wynika, że w okresie rządów Krasickiego na Warmii zaszły niekorzystne zmiany w stanie inwentarza biskupstwa. Wprawdzie Krasicki nigdy nie miał opinii zapobiegliwego gospodarza, ale słusznie też zwrócił autor uwagę na to, że w tym przypadku nie ponosi on wielkiej winy. Te niekorzystne zmiany nastąpiły bowiem przede wszystkim na skutek zmian politycznych — pierwszego rozbioru Polski i wcielenia Warmii do państwa pruskiego. To właśnie wydarzenie wpłynęło ujemnie na położenie społeczno-gospodarcze i kulturalne Warmii.

W dalszym ciągu autor przedstawił wyniki lustracji oraz pertraktacje przedstawicieli kapituły z arcybiskupem w sprawie odrestaurowania rezydencji biskupich i uzupełnienia inwentarza. Trzeba podkreślić, że mimo licznych długów Krasicki zastosował się w znacznym stopniu do żądań kapituły dotyczących odnowienia biskupich budynków mieszkalnych i uzupełnienia braków w inwentarzu.

Niezmiernie interesujące jest spostrzeżenie autora dotyczące zasobów biblioteki biskupiej i archiwum. Do czasów Krasickiego inwentarzami nie obejmowano zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Dopiero po translacji Krasickiego do Gniezna zainteresowano się po raz pierwszy tą sprawą, jak

bowiem przypuszczali kanonicy, biblioteka biskupa „z pewnością zajmuje niepoślednie miejsce” w inwentarzu. Przewidywania te sprawdziły się. Kanonicy wiedzieli również, że Krasicki wyasygnował poważne sumy nie tylko na książki, ale też na uporządkowanie i oprawienie dokumentów archiwalnych. Dzięki temu właśnie dokumenty te zachowały się do naszych czasów. I to jest jedna z największych zasług Krasickiego w czasie jego rządów na Warmii.

Ks. Alojzy Szorc w dalszym ciągu zajmuje się sytuacją Warmii w okresie rządów biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego. Tym razem, w rozprawie pt. *Z działalności kościelnej biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego na Warmii (1698—1711)*, poświęcił uwagę działalności Załuskiego, jako rządcy diecezji.

Andrzej Chryzostom Załuski, wybrany biskupem warmińskim z poruczenia króla Augusta II w 1698 r., władzę na Warmii objął faktycznie dopiero po 16 września 1699 r. Okres był jak najbardziej niesprzyjający. Przez cały prawie czas sprawowania rządów przez Załuskiego w diecezji warmińskiej toczyła się wojna północna; okupowały ją na przemian wojska saskie i szwedzkie. Sam zaś Załuski, senator Rzeczypospolitej, stronnik Augusta II, popadał w konflikty polityczne. Wkrótce po wybuchu wojny musiał uchodzić przed Szwedami. Następnie zaś, z polecenia swego protektora Augusta II, został aresztowany pod zarzutem zdrady stanu. Nie cieszył się też zaufaniem w Rzymie i przebywał w odosobnieniu w Ankonie. Tak więc znaczną część czasu, jako biskup warmiński spędził z konieczności, ale nieraz i z własnego wyboru, poza granicami diecezji. Najczynniej działał w pierwszych latach rządów diecezją, tzn. do 1704 r., czyli chwili wtargnięcia Szwedów na Warmię. W okresie tym przeprowadził wizytację wszystkich dekanatów i większych parafii, konserwował kościoły i brał czynny udział w życiu diecezji. W okresie jego nieobecności diecezją zarządzali, mianowani przez niego, administratorzy: Zórawski, Nycz i — najczęściej — Kunigk. Załuski utrzymywał z nimi stały kontakt przy pomocy różnego rodzaju pism okólnych, listów pasterskich i zarządzeń. Charakterystyczne jest przy tym, że przeplatały się w nich sprawy religijne ze sprawami politycznymi. Daje się to zauważyć zwłaszcza w jego rozporządzeniach. Biskup, kanclerz Rzeczypospolitej, polityk, wciągał swoich diecezjan w radości i kłopoty polityczne całego kraju. Informując ich np. o śmierci wysokich dygnitarzy państwowych, o mających się odbyć lub szczęśliwie odbytych posiedzeniach senatu, o groźbie inwazji szwedzkiej itp. uświadamiał Warmiakom — jak to słusznie podkreślił autor — że są obywatelami Rzeczypospolitej, że mają obowiązek pamiętać o niej. I tak np. w jednym z rozporządzeń, 17 października 1699 r., nakazał w całej diecezji modlitwy dziękczynne z okazji odzyskania Kamieńca i podpisania pokoju z Turcją. Innym znów rozporządzeniem, 21 sierpnia 1701 r., nakazał modlitwy w intencji rozdartej wojną domową Litwy i zażegnania grożącej inwazji szwedzkiej. Wymieniłem te dwa przykłady, spośród wielu innych cytowanych przez autora, by wykazać, jak sprawy polityczne odbijały się w działalności Załuskiego, jako biskupa warmińskiego.

Szczególnie jednak ciekawe są protokoły powizytacyjne biskupa. W jednym z nich, dotyczącym kościoła katedralnego w Olsztynie, wśród wielu różnorodnych zaleceń, nakazał księżom nie zaniedbywać kazań w języku polskim „gdyż wielu ludzi, zwłaszcza po wsiach, wcale nie zna niemieckiego”. Dodajmy tu, że troska o ludność polską w diecezji znalazła swój wyraz m. in. w odbudowaniu i wyposażeniu w Orniecie kaplicy polskiej zbudowanej jeszcze przez biskupa Kromera, jak też w interwencji w sprawie nabożeństw w kaplicy jezuitkiej w Łabuchach pod Biskupcem.

Uzupełnieniem omawianej rozprawy ks. Szorca jest, zamieszczony przez tegoż autora w dziele *Materiały* tekst łaciński: *Articuli iurati A. C. Załuski Episcopi Warmiensiensis*. Od chwili swego powstania Warmia (nie mylić z diecezją warmińską!) posiadała dwie władze: biskupa, który rządził 2/3 jej obszaru oraz kapitułę katedralną rządzącą pozostałym obszarem. Zachodziła więc konieczność sprecyzowania zakresu obu tych władz i ich wzajemnego stosunku. Na podstawie statutów kardynała Commendone z 1572 r. opracowano tzw. *articuli iurati*, które każdy nowo wybrany biskup warmiński musiał zaprzysięgać. Były to swego rodzaju *pacta conventa* normujące wzajemne stosunki biskupa i kapituły. W diecezji warmińskiej odgrywały one poważną rolę i każde ich naruszenie odbijało się fatalnie w życiu społecznym. Artykuły takie zaprzysięgał też biskup Załuski 16 września 1699 r.

Po pracach ks. Władysława Piwońskiego, przedstawiających sytuację katolicyzmu w południowej Warmii, zamieszczonych w trzech poprzednich tomach „Studiów Warmińskich”, otrzymaliśmy nową pracę z zakresu socjologii. O ile jednak ks. Piwoński skoncentrował się na badaniu osób dorosłych, o tyle ks. Władysław Turek w rozprawie pt. *Rola duszpasterza w przygotowaniu do sakramentu małżeństwa wiejskiej młodzieży pozaszkolnej (na przykładzie wybranych parafii diecezji warmińskiej)*, zajął się młodzieżą wiejską. Tytuł rozprawy sugeruje nam wprowadzić, że chodzi jedynie o kwestię przygotowania tej młodzieży do małżeństwa i wypływającą stąd rolę duszpasterza, ale treść pracy daje nam obraz stosunku tej młodzieży do spraw religii i wiary. Autor przyznaje bowiem, że po to, by odpowiedzieć na postawione w tytule rozprawy pytanie „konieczne jest jeszcze zbadanie aktualnego stanu religijno-moralnego młodzieży i wyłaniających się z niego potrzeb duszpasterskich w konkretnych grupach młodzieży pozaszkolnej”. Autor oparł się na dwojakim materiale: fachowej literaturze przedmiotu zarówno polskiej jak i zagranicznej oraz na materiale empirycznym uzyskanym przy pomocy ankiet środowiskowych, jak też osobistych wywiadów z poszczególnymi duszpasterzami.

Badaniami empirycznymi objął autor dziewięć parafii diecezji warmińskiej, kierując się pochodzeniem ich mieszkańców. Tak więc poddał badaniom młodziecę trzech parafii zamieszkałych przeważnie przez ludność autochtoniczną; trzech parafii, w których większość stanowią przybysze z województw centralnych oraz tzw. akcji „W”, wreszcie — trzech parafii zamieszkałych przez przesiedleńców zza Bugu.

Odpowiedzi na ankietę pozwoliły autorowi przebadać postawę religijno-moralną młodzieży, jej poglądy na małżeństwo chrześcijańskie oraz — w związku z tym — wskazać na potrzeby w zakresie przygotowania jej do małżeństwa.

Jak wynika z przeprowadzonych przez autora badań, ogólny poziom praktyk religijnych wśród badanej młodzieży nie jest wysoki. Jeżeli przy tym uwzględnimy fakt, że badaniom poddana została młodzież w jakiś sposób związana z Kościołem, bo uczęszczająca regularnie lub mniej regularnie na nabożeństwa niedzielne, to trzeba stwierdzić, że gdyby badania miały charakter bardziej reprezentatywny, a więc gdyby obejmowały całą młodzież badanych parafii, wówczas stan praktyk religijnych okazałby się jeszcze niższy. Wyniki badań pozwoliły autorowi nie tylko przedstawić i omówić istniejącą wśród badanej młodzieży sytuację, ale również sformułować szereg istotnych wskazań dotyczących pracy duszpasterskiej wśród tej młodzieży.

Dział *Materiały* otwiera studium ks. Juliana Wojtkowskiego pt. *Sprawy warmińskie i krzyżackie we wrocławskim egzemplarzu piętnastowiecznego wydania Listów Kardynalskich Eneasza Sylwiusza Piccolominiego*.

Włocławski inkunabuł zawiera jedno z wydań *Listów Kardynalskich* późniejszego papieża Piusa II, a ponadto na marginesach i luźnych kartkach znajdują się tam zapiski poczynione ręką prymasa Jana Łaskiego oraz Bernarda Wapowskiego. Jest tam również nieznan list króla Zygmunta Starego do króla węgierskiego Ludwika II, pisany w okresie ostatniej wojny krzyżacko-polskiej. Tak więc zawartość inkunabułu ilustruje: starania Eneasza Sylwiusza Piccolominiego o biskupstwo warmińskie w 1457 r.; zabiegi prymasa Jana Łaskiego w Rzymie o zatwierdzenie układu piotrkowskiego w sprawie obsadzenia biskupstwa warmińskiego w 1513 r. oraz misję dyplomatyczną Hieronima Łaskiego w czasie wojny polsko-krzyżackiej z lat 1519—1521. W oparciu o ten materiał autor przedstawił szczegółowo te trzy zagadnienia, a na marginesie tych spraw wyjaśnił datę urodzin Bernarda Wapowskiego, którą zdaniem autora należy przesunąć z 1450 na 1475 r.

Przy okazji badań nad wspomnianym inkunabułem włocławskim autor wydobyl z archiwów Olsztyna, Gniezna, Getyngi, Warszawy, Krakowa i Uppsali wiele nie wydanych dotychczas dokumentów, które dołączył, jako aneksy, do omawianego studium. Materiały te pozwoliły mu w interesujący sposób naświetlić rolę kanonika warmińskiego Maurycego Ferbera, jako zaufanego króla Zygmunta Starego oraz przedstawić stosunek prymasa Łaskiego do dzieła Długosza. W sumie cenne to studium rzuciło nowe światło na ważne sprawy z dziejów Polski północnej w XV i XVI wieku.

Ks. Mikołaj Kamiński opublikował *List Bernarda Wapowskiego do Jana Dantyszka*, który stał się dla autora okazją do przedstawienia na tym tle stosunku Dantyszka do reformacji i Marcina Lutra. Ks. Alojzy Szorc zamieścił zaś *Articuli iurati...*, wspomniane już przy okazji omawiania rozprawy poświęconej biskupowi Załuskiemu.

Tom czwarty „Studiów Warmińskich” zamykają trzy recenzje dokonane przez ks. Mariana Borzyszkowskiego.

Bohdan Koziello-Poklewski

Kamila Wróblewska, *Dawny portret w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie. Katalog wystawy*. Wstęp do części holenderskiej — Anny Dobrzyckiej, przedmowa — Hieronima Skurpskiego. Olsztyn 1965, ss. 48, ilustracji 42. Muzeum Mazurskie w Olsztynie.

Katalog K. Wróblewskiej jako wydawnictwo okolicznościowe, opublikowano w związku z wystawą czasową: *Dawny portret w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, udostępnioną w 1965 r. Zorganizowanie tego typu wystawy było ukoronowaniem kilkuletniej akcji zabezpieczeniowej dzieł sztuki, prowadzonej po wojnie na terenie woj. olsztyńskiego. Obiekty ocalone, często w nieoczekiwanych okolicznościach, znajdowały się w bardzo złym stanie i wymagały przed wystawieniem przeprowadzenia żmudnych i kosztownych prac konserwatorskich.

Omawiana praca ujęta w formę katalogu naukowego, mimo iż wystawa została dawno zamknięta, ma wartość bardziej trwałą. Chociaż, jak autorka zaznacza w wstępie, nie stanowi wyczerpującego przeglądu zbiorów, a prezentuje tylko pewien ich fragment, jest pierwszym krokiem w próbie usystematyzowania naukowego ocalonych zabytków malarstwa portretowego byłej prowincji wschodniopruskiej, próbą wykazania cech właściwych środowiska i złożonych problemów filiacji obcych wpływów na te tereny. Sygnalizuje pewne zagadnienia, które w przyszłości stać się powinny polem dalszych badań. Autorka wysuwa dwa główne zagadnienia. Pierwszym jest portret holenderski XVII wieku (ze wstępem A. Dobrzyckiej), bogato reprezentowany na tych terenach w wyniku koligacji i kontaktów zagranicznych